

Pamalandong Ni Antigo Mokayat

Usa Ka Sugilanong Binisaya

Pamalandong Ni Antigo Mokayat: Synopsis

Kini nga sugilanon kabahin sa usa ka tigsulat nga gihinganlan og Antigo Mokayat. Siya tigsulat og mga law-ay nga sugilanon sa usa ka gamay nga inadlawng mantalaan sa dakbayan sa Dumaguete. Apan karong higayona gihangyo siya sa iyang higala nga gihinganlan og Michael Gomez nga mosulat og “introduction” sa iyang libro nga mogalawas. Ug tungod kay si Antigo Mokayat wa man nasayod unsaon pagsulat og giingong “literary text,” niabot bisag asa ang iyang mga hisgotan: ang ilang kaagi ni Michael isip bag-ong manunulat, ang ilang kaagi isip higala, ug ang kahimtang sa katitikan sa Pilipinas ug ang lugar nilang duha sa sulod o gawas niini. Pinaagi sa iyang pagpamalandong, si Antigo Mokayat nangita og tubag ini nga pangutana: Ngano bitaw tang magsulat dinhi sa Pilipinas? Aron ba mabulahan ug mahimong bangiitan? O aron makakwarta? Naa pa bay laing tubag?

Maayong adlaw kaninyong tanan. Ako si Antigo Mokayat. Pasayloa ko kay akong sugdan ning higayona sa pag-angkon ninyo nga sa tinuod lang wala ko nasayod nganong naapil ko aning libroha. Gisulatan na kog sugilanon unya ako pay gipasulat aning introduction. Pero kay mao na man ni, naa na man intawon ta diri, sige, ako na lang sulayan. Maikog pod ta.

Una: di ko tigbasa og libro, samot na nang ilang gitawag nga “literature.” Wa may ingon ana nga libro didtos amoa. Puros ra man Reader’s Digest ug mga karaan nga dyaryo. Hinuon naa may daghan mga sugilanon nga Ininglis didtos Reader’s Digest – “literature” na man tingali to. Makalingaw pod biya basahon. (Pwera na lang pod siguro kung laboton nato aning istoryaha nang mga FHM o unsa pa diha. Maghilom-hilom ra unta ko pero kalingawan sad nako basahon usahay ang “Ladies Confessions.” Mao man sad na ilang gitawag nga “short story” di ba?) Ikaduha: kanunay ra kong nahagbong sa English sukad pas elementary. May na lang gyod nga nisugot ra ang nisulat aning libroha nga mag-Binisaya ko. Ambot ngano pod. Pero ingon man siya naa daw koy “honorarium” nga madawat kung sulaton nako ni, mao nisugot ra pod ko. Balibaran ba diay ang kwarta, di ba? Wa sad koy kalibotan sa gitawag nga grammar sa Binisaya, ug ang spelling, naa pod ba; nangutana bitaw kos akong mga amigo, Naa bay grammar ang Bisaya, pre? Ana sad sila nga wa pod sila kabalo. Ug ikatulo: ako nanginabuhi ko nga tigsulat og Binisaya pero wa nako gihuna-huna kon unsa ang grammar ug spelling ug unsa pa diha. Basta ako, unsay akong madunggang gipanulti sa uban, mga ingon ana, mao ra pod akong gisulat. Insakto sa dalunggan ba. Kung insakto sa dalunggan, insakto pod sa utok, matod pas akong editor.

Kami ni Michael Gomez amigo na mi ani sauna pa, pero karon ra sad ko nakabalo nga tigsulat pod diay ni siya. Hilomon man god na siya nga pagkatawo, maoy akong nabantayan. Dili mostorya kon dili istoryaan, kon di nimo tagdon kay magtutokanay ra gyod mo. Pero buotan man na siya, ako wala koy problema ana niya nga pagkatawo – kon naa man galing siyay kontra wala na koy labot ana, ilaha na nang problema. Sayon ra kaayo mabuhi aning kalibotana nga walay kontra. Ambot ngano pa gyod makig-away nga mahimo ra man unta mag-inamigo ra, pero siguro naa gyoy ubang tawo nga di madala og istorya, morag pari o madre, kon masuko nimo kay morag si kinsang Ginoo nga kanunay insakto. Ambot lagi. Pero kana si Michael Gomez wala koy problema ana niya. Kon makaamigo gani mo kay makalingaw ra pod na siya. Sigeg binoang, sigeg kanyaw, mga ingon ana ba. Bright sad nga pagkatawo. Matod pa nila, maghilom-hilom ra pero grabe pod makabanat. Lupigan pas Dions Manaban. Mao na makajamming ra sad nako na siya. Siguro mao nay rason nganong ako iyang gipasulat aning introduction aning iyang libro. Di man sad ta kabasa ani. Siguro pod kay ako ra intawon iyang nailhan nga tigsulat. Pero tinuod ba kaha? Nakahuman man na siyag Literature didto sa Silliman, syaro wala siyay kailang gasulat pod? Ako wala gyod koy nailhan. Wa biya ko kahumag skwela; naka-2 years ko og Mechanical Engineering didto sa NORSU pero niundang ko. Ganahan sila moadto kog Saudi para manarbaho parehong Angkol Raul pero wala gyod ko ganahi mao niundang ko. Bogoon na gani kog math daan, aw nisamot na gyod ko ka botol. Daghan na man sad kog hagbong, ngano pa man god tang mopadayon di ba? Unya adto ras Saudi ang padulngan? Baling inita, abog, unya di pa god ka pwede mokaon og baboy. Paborito

baya nako nang humba. May na lamang unta walay baboy kon naa poy lain. Pero wala man gani isda. Kada adlaw ka mokaon og manok, dayon panagsa naay lamb o kanding. Ambot lang pod kong anghit pod ba nang ilang kanding didto. Unya kon di man galing anghit nang kanding, ang mga Arabo nuon nang baling mga baho! Ginoo, bisan unsaon siguro nimog kaligo dayon laba anang imong sinina mopilit man god nang baho. Dayon mao na siya: nangapply ko sa dyaryo diri sa Dumaguete dayon nadawat man ko. Maayo daw ko manorya og Binisaya. Sweto sa pinulongan, matod pa nila. Tinuod ba pod kaha, ambot lang, pero naa na koy sweldo kada bulan. Wala na silay maingon nako.

Nagkaila mi tungod sa basketball. Taga-Banilad man na siya unya ako taga-Mangnao dayon sauna kada Sabado kay manulong na silas iyang mga amigo dires amoa, unya kami mobalos pod mig panulong didtos ila, samot nag mapildi. Syempre, pusta-anay gyod nang among dula, wa god mi mga lingaw, syempre mangwarta god mi. Ipalit og ice water, tocino, naay uban mamalit og sigarilyo. Ginagmay ra ang pusta oy, taman ras maabot. Di man mi mga dato, siguro mga baynte-baynte. Usahay moabot og singkwenta. Moabot ra diha nang pusta kon naay mga dili taga-didto, mga hambogero kasagaran manglabay rag kwarta, kaingon dagway easy-easy ra mi mga taga-Mangnao. Pagkadugayan, nag-uban-uban ra pod ko nila kay usahay kulangan silag tawo unya moabot pa na silag Bagacay manulong. Motoron ra na nila, bahalag moabot og gabii. Hangol og basketball nas Michael Gomez sauna. Ambot lang ron, nagkagulang na man god. Di na kalayat. Di pod, adto ra na siyas kilid maghulat pasahan kay moitsag tres. Kon padulaon nag liga kay bangkoon ra na siya. Ako? Aw

unsa pa man diay, akong dinulaan mga dos-tres, mga Carmelo Anthony ba. Pero bilib gihapon ko aning Michael kay bisag logos kabalo modula kay mag-apil-apil gihapon, bisag dili pasahan kay magdalagan-dalagan ra na siya, modula gihapon, morag korek. Tinuod nga player siguro, wala ray abilidad. Sayang lagi. Aw, pero kon imong pasahan makashoot baya pod. Di pwede hawanan kay hingigo og tres pero di pod lagi molihok; dili mo-screen, dili mobalhin og lugar, di pa gyod kamao modribble, platar ra gyod na siya kon asa siya nabutang. Kay Jason Kapono lagi kuno. Ang nakamaayo nuon kay di sad siya magbagotbot o magmug-ot kon di siya pasahan, magdalagan-dalagan ra pod siya. Kapoy baya sigeg dalagan balik-balik unya di pa gyod ka pasahan. Kabalo na ka unsa na siyang klaseng tawo anang iyang pamatasan.

Pagkadugayan ana nasuod na lamang mi, og magbalsanay na mi adtog balay kada pista, o di ba manglakaw mi kada Biyernes, moinom ba o molaag, mamalit og Tanduay dayon moinom didtos Escaño hangtod kadlawon. Dugangan rag ice og chaser. Wala pa nang dakong building diha sauna mao makapagusto mi og inom ra didto gawas Hayahay. O di ba didto sa matod pa nila KH – “Kilid sa Hayahay.” Kinsa man poy mobuyag? Kapila na na nisuka si Michael dihang dapita; monaog sa seawall magpakaron-ingnon mangihi kuno pero pagkatuon-tuon kay tua na, nisuka na diay. Nanggawas na diay ang espiritu. Ako? Kusog sad ko moinom pero di ko mosukas gawas sa amoa, bahala na magkinaunsa. Unya usahay ihatod pa nako nas Michael pauli kay di man na kabalo momotor. Bright nang tawhana pero gamay ray nahibal-an, sa tinuod lang. Pero amigo gihapon mi. Sigurado ko kon pangutan-on to ninyo ron naa sad toy daghan mastorya kabahin nako. Ana gyod. Naa pa toy kas-a nahapla mi kay

hubog mi namauli gikan Maychen, nahapla mi didto dapit sa Looc, katong duol sa pantalan, pero wala ra man mi naunsa. Nahuwasan mi oy. Naay gamayng pangos pero nakauli ra mig sakto. Layo ras tinae oy. Nisuka pa god siya anang tungas dalan, may na lang gani way nangagi ato. Mao to usahay manchiks mi pero duha ra man among motor, moinom ra mi. Maayo unta kung hitsuraan mi pero unsaon taman. Gamay ra pod tong mga babayi sauna nga naay motor. Kon naa man logos pod kabalo modrive. Sauna moinom sad mig Boracay, kadumdum pa mo ana? Tanduay sagolag Kopiko aron mosamot katam-is. Pero halang gihapon oy. Kawat hubog pa gyod. Bisan gani ako nadutlan ato. Aw pero bata pa mi ato; bag-o ra mi nagsugod og college. Karon nagkagulang na akong ilimnon Tanduay ra, og dili ba tuba. Chaser tubig aron limpyo ang pagkanaog. Kon naay amigo mauli gikan abroad o kon di ba pista kay manginom mi og Chivas ug Black Label. Usahay mopalit og vodka pero di ko ganahan ana kay mora kag gainom og gasolina.

Nangutana kong Michael nganong niundang sad siyag skwela. Suhiran man ka gaw, giingnan nako siya, gapakatawa ko ato pero sa tinud-anay lang nabalaka ko – di man god siya tong klaseng pagkatawo nga moundang og skwela. Wa ko kabalo unsa iyang mga grado atong high school pero ikapila na na siya hapit ma-first honor, samtang ako akong grado puro line of 7, nakaabot ra intawon kog college kay kada tuig maluoy nako akong maestra, unya tablaw pod og hangyo akong mama, naay usahay manghatag pa siyag usa ka tray nga itlog – may na lang naa ra kos public school, taga-amo ra pod among kastorya. Makasabot ra, kabalo mosabay ba. Pero kani si Michael private school man ning buanga ni. Silliman man dagway to siya gaskwela gikan kinder

hangtod college; nakadawat gani tog loyalty award ang amaw paggraduate niyag high school. Pero kato natingala na lang ko niabot na lang nang adlaw wa na ko kita niya didtos Silliman, makit-an man nako na siya manigarilyo kada hapon didto gawas sa KH, katong tindahan, Hi-Top, katong tindahan sauna nga karon bakery na. Didto man ko moagi kay akong kuhaon akong Mama didtos Hall of Justice. Niskwela ba pod kaha to siya. Nahibal-an na lang pod nako nga wala na sad siyay sulod-sulod anang iyang mga klase – may ra ba gyod kon didto siya moadtos Minimik kay mag-inom silas iyang mga barkada tibuok hapon, pero mawala ra gyod siya, morag otot ba, moabot dayon mawala, unya walay nasayod asa siya moadto. Ang tinuod diay – ingon iyang mama – kay mopauli ra diay siya dayon gikan Silliman, unya igo ra moingon wa mi klase Ma dayon diretsos iyang kwarto, ambot mag-unsas siya didto. Maglo-lo dagway. Maulis balay alas-tres alas kwatro dayon diretso lo-lo, way kaon-kaon, pastilan. Ana ko morag hapit na man ni maboang ning tawhana. Way gawas-gawas morag madre. Istoryahon kuno nako siya pero unsa man pod akong maingon nga otro man pod ko, makatawa man pod lamang ta. Ako di ko mosulod kay moadto kog internetan magdula og Dota o moadtos barkada kay manulong og basket. Usahay moinom. Naa toy uban akong amigo maka-iskor panalagsa og shabu pero wa ko ana oy, di ta mosukol ana. Kon sagbot pa hinuon... Ay na, mapusilan pa unya ta. Dunay daghan didtos amoa dapit gipamusil kay kuno kapila na nadakpan ga-tama didtos kalsada unya kapoy na kuno sigeg buhian kay mao ra man gihapon ilang buhaton inig gawas nilas presohan. Naradyo biya na pero gikalimtan ra pod dayon. Mao to: si Michael niundang sad og skwela unya akong gi-storyahan kausa, nangutana ko, gaw nganong niundang man ka?

Bright biya ka, sayang pod nang imong utok di nimo gamiton. Ay kog ingna nag-adis-adis na pod ka gaw? Mapareha kas among silingan nagsigeg badlis nahurot kabaligya ilang mga plato ug kutsara aron naa siyay ikasuyop didtos Looc. Wa ra man pod siya nitubag. Nikatawa ra siya dayon mao to dugay-dugay sad mi wa na nagkita human ato. Salamat sa Ginoo, nahuman ra gyod niya iyang pag-eskwela, dayon ako nagsugod na kog trabaho didtos dyaryo. Unsa iyang kurso? AB. Unsang AB? Ahenteg baboy. Katong mga adlaw wa koy kalibotan nga nagsulay-sulay na diay siyag sulat, pareho nako. Nagdungan-dungan ra mi pero siya Ininglis ako Binisaya. Ininglis kay Silliman biya, mao man nay ilang ampay didto. High school pa lamang daan kay puro na magsigeg Ininglis nang mga estudyante didto morag gapraktis mangapply og call center. Aw akong magulang dugay-dugay na sad sa Teletech pero didto siya gikan sa Foundation. Bright-bright pod tong tawhana morag korek mag-Ininglis kaingon kag bag-o ra nidunggo gikan New York ug California. Nosebleed pod ta ninyo oy. Pero syempre ako sweldohan ko, ambot lang aning Michael morag lahi pod ning iyang trabaho. Nadunggan man nako nga nakasulod to siyag workshop sa Silliman, wa ko nasayod unsaon na, akong sabot kay morag katong workshop sa Star Circle, pero para man tos mga actor. Mga gwapong tawo ba. Unya kay di man actor tong akong amigo. Bentong pa siguro. Ako mora kuno kog si Redford White pero may na lang to kay tisoyon. Aw workshop lagi daw, mora sad lagig nakabakasyon ang amaw kay tua nangadto kunos Bais ug Siquijor, unya katong mga panahona kay wa man toy kwarta si Michael, wa pa to siya kahuman og skwela, syempre wa pod toy trabaho. Wa gani toy cellphone kay ang iyang cellphone kato pang Nokia 5210 unya naay liki ang screen dayon garas-garas

ang luyo. Wa pod to siyay pitaka kay unsaon man nimo nang pitaka kon wa pod kay kwarta? Nakasugakod ra gyod intawon ang kagwang bisan way deyot unya ang mga kuyog kay mga taga-Manila – mga taga-Ateneo pa gyod, asa ka makakitag taga-Ateneo dires atong syudad? Kon ako didto sus Ginoo wa pay iska adlaw nahurot na akong Ininglis, may ra ba gyod unta kon sweto sad ta mag-Tinagalog unya kay di man pod. Ilhan dayon tang taga-bukid. Unsaon nato manchiks nga di man sad ta magkasinabot?

Nalipay sad ko para niya kay nakit-an na gyod niya asa siya padulong. Niabot man daw lagi og Amerika nang iyang mga sinulatan, nakadaog pa gyod og award. Nangutana ko niya kon ig-unsang nilas Bernard Palanca nikatawa ra pod siya. Asyoso lagi ang buang, kaliwat mans artista ang award. Ang importante ra man pod kay pila ang premyo. Nanglibre siyag inom namo atong human niyag adtog Manila; adto pa mis El Amigo ato niinom kay para kuno makadaghan. Hinuon, barato ra man god pod didto, puro man mga estudyante ang manginom didto. Lingawa namo ato oy, bisan unsa ra among gipang-inom, sagol-sagol, bisan unsang mga hard, lain-lain og color, dayon washingan og Red Horse, mora na mi atog malipong sa kahubog. Hapit mahurot iyang daog oy. Mora ra god og swertres. Aw ambot, ang akona ra biyang nabal-an nga journal kay *People's Journal* – hilig mans Mama mobasa atong Calvento Files sauna, daghan mi ana dires balay. Pangdauban ra pod na kay daghan lamok mosulod gikans luyo, mao nang paasohan niya tong dakong Indian didto. Sukad-sukad wala pa gyod ko kabasa anang iyang mga sinulat, mao ayaw ko pangutan-a kon ganahan ba ko o dili o nalingaw ba ko o dili. Asa man ta kakita anang mga magasina oy, kanang mga “anthology,” karon pa gani ko kadungog nga naa diay ingon ana, nangutana kos akong

magulang kon nakakita na ba siya ana ug ana siya wala pod daw, sulayan kuno nako adtos library. Nikatawa na lang ko. Mag-unsa man kuno kos library? Bisan pa siguro kon nakabasa ko anang mga sinulat ni Michael kay di pod ko kaingon kon ganahan ba ko o dili kay tungod lagi Ininglis. Di man gani ta siguro makasabot ana kay nosebleed lagi. Unya tag-as pa gyod kaayo manulat ning tawhana morag mahadlok mahutdan og pulong, maglisod tag sunod. Pero nalipay gihapon ko para niya bisan di mi magkasinabot sa pagpanulat. Tungod ra man pod nas among giagian. Didtos opisina ang ingon nila nako kay kinahanglan mubo tanan akong sinulatan aron masabtans mga tawo: matod pas akong editor, huna-hunaa ra god, ingon siya, ayawg kalimti nga kining mga mobasa nato kay daghan na silag mga lingaw. Magluto pa na silag pamahaw, manyangge og isud-an paniudto, manglimpyos kasilyas, manahi, o unsa pa diha. Naay uban motabang pag hakot og isda didtos tyangge. Motabang pas-an og mga isda ug mga icebox nga baling bug-ata. Kanang uban pod kay didtos opisina unya gusto naay basahon paggawas nila manigarilyo. O mangape ba, o mokaog halo-halo didtos ka Bading. Swerte na lang ta kay naa pay mobasa nato nga naa na may Facebook. Pero timan-i, dugang pa niya, gamay ra tag oras tanan magahin sa pagbasa. Di ta mabulahan ana. Kon di tika masabtan, wala kay pulos. Ganahan kuno siya nako kay kon basahon ko niya kay mora ra kuno kog naas iyang tapad gaistorya niya unsay mga nahitabo. Hangtod ron naa ra gihapon ko didto gatrabaho. Ambot oy pila na tanan akong nasulat, wala man ko gaihap. Di man sad na nako trabaho. Igo ra ko moadtos opisina kada buntag dayon uli pagkahapon. Kita bitaw ko gipangputos ra nilag bulad among dyaryo. Makatawa pod lamang ta. Ngano man diay? Wala koy labot kon

nabasahan ba nila akong ginama usa nila giputos sa bulad. Unsa pa man diay lain igpulutos di ba? Buot pasabot: naa gyod pulos among dyaryo. Basta kay madawat nako akong sweldo kada bulan, og naay mobayad sa akong SSS ug PhilHealth, lipay na ko ana. Bisan pag ila pa nang iilo akong mga gipanulat di ko mabalaka. Unsaon man nako nang art oy, di man na makaon.

Giingnan bitaw kong Michael sauna ngano kunong puro binastos akong mga gipanulat. Ana ko niya, kasabot ba diay kag Binisaya? Mga sosyalon biya nang balasahon anang tawhana. Katong nibalik na siyag skwela kay adto ra na kadulong didtos library magbasa didto og mga Amerikanong libro kay walay lingaw. Dayon ihurot ra na niya iyang kwarta ipalit og mga libro didtos Booksale, kon naay sobra ipalit na niyag ilimnon ug sigarilyo. Basahon na nimo tanan, gaw? Magulang na lamang ka di gihapon ka katunga anang imong mga gipamalit. Giingnan pod na siyas iyang magulang nga may pa imo nang ihatag didtos library sa high school. Bahalag di pod kasabot nang mga bataa basta kay mawala ra nas balay – lain kuno tan-awon kay wala nasakto og pahimutang, gisulod rag dakong karton mora ra ba gyod og walay ilaga didtos ilaha. Kon akoy pangutan-on di man nimo kinahanglan mobasa og daghan. Tan-awa: ang akong basahon dires balay ang karaang bibliya sa akong lola, mga basahon sa pangadye, mga karaang dyaryo. Di bitaw ko mobasa pero maminaw ko. Maminaw kog radio mabuntag, balita mahapon, balita magabii. Mga istoryas mga amigo bahalag puro binuang. Bahalag puro inamaw, puro binastos. Mga hunghong sa katigulangan. Day kabalo ba ka nga si...si kuan biya kay...Gaw tan-awa ra god nas kuan, morag... Kabalo ko ana, mas insakto pa nang akong mga madunggan kaysa akong mabasahan. Pero lagi

kuno art man kuno nang iyang gibuhat, kinahanglan niya magtigom og libro. Ang akong sabot kay mora kuno siyag magpatubil. Kon mahurot na iyang Ininglis kay magsugod na siyag basa kay aron magpafull-tank, ambot lagi mora mag binutbot. Di man unta kapoy nang art. Kon ako ray pangutan-on ba. Kon kapoy man galing nalingaw pod unta ka, mora ra god og gadula kag basket. Pero morag makaguol ra man nang iyang gibuhat. Ana gyod siguro kon di ka bayran anang imong art-art, wala kay sweldo, mao bisag unsa na lamang nang mosulod sa imong utok. Di na ka matulog kay magsige na laman kag art pero unsa may imong dangatan aron? Pangdato ra na oy, kanang di na mamroblema unsay kan-on kada adlaw kay naay magluto para nila, naay manyangge para nila, naay mohugas sa ilang plato. Didto ra nas mga Ateneo, mga La Salle. Kita dire mga pobre kinahanglan sad nato magpasingot ug matulog. Aw sa usa pa, nakakita diay kog “anthology” didtos National Bookstore sauna, katong naa pay National (sauna didtos Robinson pero karon Ribshack na), nakahinumdom ko kay naa kunoy nigawas nga trabaho si Michael sa usa ka anthology atong panahona. Nakalimot pod ko unsay title oy. Pero akong gipangita, kay basin akong paliton, para pod makakwarta ginagmay atong amigo ba, dayon nakit-an ra pod nako, pero pagtan-aw nakos presyo kay Ginoo ko mora na man kag gapalit og tulo ka kilong baboy aning libroha – kinsa man intawon mopalit ani? Kon ipalit pa na nakog lechon manok didtos ka Waway kay mabusog pa ko. May ra ba gyod kon kaila pod ko anang mga tawhana nanulat atong libroha. Mga wa-il ra ba gyod. May untag si Kobe nang gasulat kay paliton pa siguro nako. Ginoo ko amigo ming Michael pero kon naa koy 500 ron kay ako na lang nang ipalit og tibuok tuyok manok kaysa anang iyang libro nga basahon ra

nakog kas-a dayon kalimtan ra pod nako pagkaugma. Dayong kawala anas balay kay gikaon na diayg ilaga.

Usahay maluoy ko. Ingon siya gasulat siya kay naa siyay gusto isulti. Ang problema ra kuno kay walay maminaw. Ana ko: gaw, kinsa man sad tang angay paminawon? Nakabati ko nga daghan siyag aligotgot – kang kinsa pod kaha, wala ko nasayod – og mao ni gatulod niya nga mosulat nga walay undang, kada adlaw nagbako didtos iyang computer mosulat og bisag unsang mga sugilanon, bisan siya ra intawon makasabot. Ngano kunong walay maminaw? Akong sabot kay daghan ra kaayo silang naay gusto isulti, ang ilang isulti mao-mao ra man pod gihapon, kabahin ra man gihapon sa mao-maong mga butang, mao maglibog ang mga tawo kinsay paminawon. Ug siguro, dungagan ra nako, kay maningil pa silag baling mahala aron kita makapaminaw nila. Dayon kay gamay ra may maminaw dires atoa, manglangyaw sila didtos Manila, didtos Amerika, manudlo og mga bata kay sa klase ra intawon sila naay gahum mamugos paminaw. Ingon ra kag quiet kay basin hagbongon ka. Nangambisyon man sad ang amaw mogawas kay di kuno siya moasenso sa pagpanulat kon magpondo ra siyas Dumaguete. Giingnan nako, kon mangapply diay kag dyaryo gaw? Pero kinahanglan nimo magtuon og Binisaya. Pero unsaon man nga wa man tay grammar, wa man tay spelling, asa pod ka makakat-on? Igo ra siyang nitan-aw didtos layo.

Kon pagastohon man lamang ko og kwarta para ra anang sulat-sulat ug basa-basa, may pay ako nang ipalit og promo sa Vivamax. Sa Vivamax, mautgan pa ko.

Nganong mosikat man ko? Di ko mosikat oy. Ngano man? Kay di man na nako tinuod ngalan. Mga Tagalog ra siguroy mailad nga mao gyod nay akong ngalan – gusto gyod mo makabalo? Aw pangadto mo didtos NSO dayon pangitaa akong birth certificate aron mo masantos. Makaingon ko nga wa-il ning mga tigsulat og Ininglis kay wa-il man sad ko. Ingon pas Michael, di diay ka ganahan mahinumdoman sa mga *reader*, bay? Pinasagad man na gaw, maoy akong tubag. Pero kabalo ko oy. Naa ra koy trabaho kay daghan mobasa sa akong mga gipanutat matag adlaw. Kon masipyat gani ko o naa silay di ganahan ingnon man ko nila didtos among FB o di ba kay tawagan nila among opisina kay magbagotbot didto: ngano kunong si kani gipusil o di ba kato siya kay gitulon og bitin, mga ana ba. Ako wala ra pod ko kay kabalo man pod ko nga si bossing ang gabayad sa akong sweldo. Sa ato pa: kon naay *reader* gaatubang nako karon dire, moando ra ko niya. Morag: gaw, nakit-an tika, nagbagotbot ka, pero wala koy labot, pero salamat pod kay nibasa ka. Kon gusto ka may pa manginom ta aron mawala nang imong problema. Atbanganay ta, morag si Boy Abunda. Tan-awa ning akong “magic mirror.” Unsay imong isulti sa imong kaugalingon?

Wa ko kaila nila – wa sad sila kaila nako. Unta mao kini atong timan-an sukad karon. Ikaw isip *reader* wa ko kaila nimo; ako isip manunulat, wa ka kaila nako. Ako rang mama ug ang Ginoong Makagagahum Sa Tanan ang nakaila nako. Unta makontento na ta ana. Nadunggan bitaw nako sauna nga naay nakontraahan nis Michael nga dagkong tae nga manunulat dires atong lungsod (ambot pod wa sad ko kaila atong tawhana). Akong unang nahuna-hunaan kay pastilan, bag-o rag ani siyang nibalik og skwela kay naa na dayon siyay kontra? Di biya hilig mangitag away ning akong amigo;

last ani nakigsumbagay kay kato pang elementary, katong iyang gigukod iyang classmate og pala kay giaway kuno siya tibuok buntag. Pero mao karon ang nahitabo: naa siyay gisulat nga kuno “review” nga gikalagotan aning dakong tae kuno. Ambot unsa nang review oy. Didto ra man kuno to nigawas sa school paper dayon nikatag sa FB kay dako kaayog kalagot tong usa. Gipangtawag pa to siyag bisag unsang mga ngalan, “nobody” pa kuno kay ngano kuno tang motuo aning usa ka wa-il nagpataka rag yawyaw nga naa may daghang banggiitan nga manunulat dires atong palibot. Kinsa pod kaha ni sila? Giingnan ko niya aning hitaboa samtang gainom mi didtos ila sa Banilad. Naguol sad biya ang buang, pero nakasabot ko. Kon ako ingnon aron sa FB akong hagiton og sumbagay nang yawaa na. Ngano man diay? Mora man tag dili lake, ingon-anaon ra kas publiko. Daghan nakakita. Ganahan man kahag away nang yawaa na; gasalig abe kay “artist” di na mabun-ogan? Lami tangason nawonga oy, mora ra ba gyod og angayan. Gadako laman nang – Pero mao to, naglagot ra ko paras akong migo. Ana na lang ko niya nga unsaon taman gaw, kabalo na ka ron kinsa di angay kontrahon. Di ta pasagad dasmag-dasmag, gaw, kinsa pa unya nang matandogan. Lisod na, mahilabtan pa tas way tiyempo. Kabalo ko ani. Si Dions Manaban ra man siguro nang nag-inusara dires lungsod nga pwede makig-away bisan kinsa unya di mapusilan. Ambot ngano pero igo ra siyang nitan-aw nako. Sayop ba akong tambag? Kay karon ang hunghong sad sa iyang mga amigo nga kining mga sugilanon naa aning libroha kay mora na man pod ni siyag nangitag bag-ong kontra. Ingon pa sila nga di man god daw siya ma-publish bisag-asa – duha ra gyod intawon, unya kanang ubang mga writer kay lima unom pito walo ang mogawas sa mga “journal” o “anthology”

bag-o pa sila mopagawas og libro. Wa ko kabalo nga suyaan diay kaayo ning akong amigo. Pero tawo man ta. Di man ta perfect, sa ato pa. Di lang ko motambag ron kay kabalo ko di man gihapon siya motoo nako. Moingon ra ko og congrats gaw kon mogawas na pohon ning imong libro. Pila na siguro kabook libro akong mapagawas kon ako ra gitigom akong mga gipanulat mao kasabot ko nga dako gyod ni siya nga higayon para nimo. Mas baga pa siguro to tanan sa Binisaya nga bibliya didtos altar sa akong lola. Pero gaw kon di pod ka mabayran anang imong mga gipangsulat kay may pa moundang ka. Pangitag laing trabaho, bright bitaw ka. Adtog Manila gaw, pangitag trabaho didto. Adtog Amerika. Manginom ra tag balik inig pauli nimo. Nogon kaayo nang imong ka-bright kon magsige ra kag trabaho pero wala kay madawat. Mag-ampo ra ka makadaog kag award kada tuig? Ay kog ingna nga kontento na ka ana kay “artist” ka ug tua pas layo imong ambisyon. Pilipino ta tanan dire gaw. Ngano pa man ta mamakak? Tan-awa ko. Kon di nako nila sweldohan dires opisina ngano pa man ko mopadayon?

Mangnao, Dumaguete City

January 2024